

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

126:1. 2006

Från snövit amatörism till fullskalig professionalism

Karin Wikberg, *Amatör eller professionist? Studier rörande amatörfrågan i svensk tävlingsidrott 1903–1967*, Diss, SISU Idrottsböcker, Stockholm 2005. 359 s.

I Karin Wikberg avhandling *Amatör eller professionist* studeras amatörfrågan i svensk tävlingsidrott åren 1903–1967. Hennes forskningsöversikt visar att ingen utförligare framställning tidigare har gjorts, där amatörfrågan behandlats från början till slut på nationell nivå. Avhandlingen är inriktad på den svenska idrottsrörelsens inställning till och behandling av amatörfrågan. Organisatoriskt står Riksidrottsförbundet (RF) i centrum för studien. Avhandlingens tidsmässiga avgränsning blir till följd av detta perioden mellan 1903 (då RF bildades) och 1967 (då ett slutgiltigt beslut i frågan togs). I komprimerad form uttrycks syftet som ett försök att beskriva och förklara den svenska idrottsrörelsens (RF:s) hantering av amatörfrågan under större delen av 1900-talet mot bakgrund av den tidiga anglosaxiska och svenska utvecklingen.

Huvuduppgiften är att fastställa amatörfrågans position på skalan mellan "snövit amatörism" och fullskalig professionalism 1903–1967. Var befann man sig vid olika tidpunkter? De huvudfrågor som formuleras styr också dispositionen inom kapitlen, där stor vikt läggs vid att följa och tolka innebörden av definitioner och regelutveckling. Huvudsyftet är att fånga opinionen mellan amatörism och professionalism i allmänhet, men också synen på speciella konflikter och regelöverträdelser. En generell fråga av kompletterande och heterogen karaktär tar fasta på nyckelbegreppen autonomi, ideologi, makt och moral/ideal. Wikberg framhåller att idrottsamatörismen var ett sammansatt fenomen med flera komponenter, och inte bara en ekonomisk fråga.

Att påvisa denna komplexitet tillhör också avhandlingens huvuduppgifter. För detta används ett analyschema med fyra aspekter. Den moraliska aspekten, som innebär stil/uppförande och moral med grunden i en gemensam etik. Den sociala aspekten, som främst formuleras som förekomsten av en klasslagstiftning med uppgift att reglera arbetarklassens deltagande i tävlingsidrotten – regelverket riktades antingen mot hela denna klass eller mot vissa yrkeskategorier. Den tredje aspekten är den ekonomiska, dels den mest grundläggande tanken att utövaren inte skulle tjäna pengar på sitt idrottsengagemang, dels problemet med hur de aktiva skulle kompenseras för sina ekonomiska utgifter. Den fjärde aspekten, etnicitet/traditionalism, är av mer perifer karaktär.

Gemensam för dessa fyra aspekter av idrottsamatörismen är egalitetsprincipen, det vill säga tävlingsidrottens rättvisekrav och strävan att åstadkomma så lika förutsättningar för alla deltagare som möjligt. Författaren driver tesen att amatö-

rismen fick ett allt snävare innehåll med inriktning uteslutande på den ekonomiska aspekten. Begreppet idrottsamatörism definieras som summan av ideal, regelverk och praktisk tillämpning, medan amatörfrågan uppfattas som idrottsamatörism i problematiserad form. Samtidigt utvecklas amatörfrågan längs skalan mellan snövit amatörism och fullskalig professionalism. För att bestämma positioner i denna skala används begreppet "restriktiva" om dem som bekänner sig till en sträng amatöruppfattning och begreppet "liberala" för dem som accepterar eller önskar sig en mindre låst position. Med denna indelning öppnar sig möjligheten, menar Karin Wikberg, att placera ståndpunkterna i *fasta positioner*.

Tyvärr placeras aldrig ståndpunkterna i fasta positioner och det beror på att begreppen är öppna, vilket gör det svårt att ibland skilja dem åt. Amatöridealet definieras i texten med varierande adjektiv – extremt, restriktivt i grundton, mer eller mindre restriktivt, restriktivt, renodlat, traditionellt, gammalt, gentleman- och snövita amatöridealet – utan någon diskussion om hur detta skall uppfattas. För att mer systematiskt fånga åsiktslinjerna skulle en tydligare idéanalytisk ansats ha använts. Här skulle det varit möjligt att placera uppfattningarna efter linjen snövit amatörism – restriktivt amatörideal – liberalt amatörideal – professionalism. Förutsättningarna för detta är att undersökningen också tar sin utgångspunkt i gällande amatörbestämmelser och bestämmelsernas förändring över tid, det vill säga det normerande regelverk som man hade att förhålla sig till.

Ett splittrat idrottsliv

Idrottslivet var splittrat och svagt utvecklat före 1870 och något spår av amatörideal fanns inte. De engelska förbindelserna var dock väl utbyggda i landets två huvudcentra, Stockholm och Göteborg, från omkring 1880. Från 1890-talets mitt tog riksförbunden över och det var först då som större nationell enhetlighet möjliggjordes, även om dualismen var djupgående. Svenska idrottsförbundet utfärdade en amatörstadga 1895, samma år som förbundet bildades. Idrottsförbundets bestämmelser präglades av en ambition att allsidigt täcka amatörproblematiken. Stadgan domineras dock av de ekonomiska aspekterna. Svenska gymnastik- och idrottsförbundets stadga från 1898 överensstämmer med idrottsförbundets när det gäller de ekonomiska aspekterna. Skillnaden låg i synen på det militära deltagandet. Idrottsförbundet intog en sträng hållning mot militärerna. Amatörfrågan lockade inte fram någon större debatt. Sammanfattningsvis visar undersökningen att mottagandet och hanteringen av amatöridealet belyser villigheten att ansluta sig till den engelska idrottsuppfattningen, men slutsatsen blir att amatöridealet inte accepterades helt och hållet.

Författaren betonar de påtagliga tendenserna att distansera sig, detta vid sidan av en förstående hållning. I reglementeringen förekom skrivningar i liberal riktning. Det gällde främst den sociala aspekten – och då framför allt den generella uteslutningen av arbetarklassen – där den restriktiva engelska linjen inte

följdes. Större förståelse fanns för yrkesklausuler. När det gäller den ekonomiska aspekten var överensstämmelsen större. Det fanns inte någon grogrund i Sverige för ett extremt amatörideal med rötter i engelsk överklass. I debatten fram till RF:s bildande framträdde en stor spännvidd. Å ena sidan förekom en grundläggande skepsis till att man slöt upp kring "den engelska sjukan", å andra sidan fanns också en idealistisk attityd, en uppslutning bakom den snövita amatören. Stockholm med Viktor Balck i spetsen stod här för en liberal inställning medan den restriktiva linjen hade sitt centrum i Göteborg. Det är fullt möjligt att det går att hävda att skiljelinjerna såg ut så, definitivt när det gäller militärens amatörstatus, men läser man vidare i avhandlingen kompliceras bilden. I Stockholm fanns en tradition av restriktiva amatörbestämmelser från slutet av 1880-talet. Till den så kallade liberala balckska Stockholmsgruppen hörde också tongivande röster som af Sandeberg och Clarence von Rosen, båda företrädare för en mer renodlad reglementerad amatörism. af Sandeberg beskrivs som en person "fylld mer av idealism och historia än av konstruktiva förslag." Vad säger det om den liberala Stockholmslinjen?

Gemensamma amatörbestämmelser

I kapitel 4 undersöks hur amatörfrågan hanterades under den period då tävlingsidrotten började få slutgiltig organisatorisk form. Med detta kapitel inleds avhandlingens egentliga undersökningsdel. Här ligger tyngdpunkten. Samma dag som RF konstituerades samlades överstyrelsen till val av ett förvaltningsutskott som bland annat skulle arbeta fram gemensamma amatörbestämmelser för Riksförbundets sektioner. RF var angeläget om att snarast möjligt få tävlingsverksamheten reglerad inom amatörismens ramar och i mars 1904 antog överstyrelsen preliminära amatörbestämmelser. Jämförs 1904 års bestämmelser med 1890-talets är skillnaderna små. Perioden karakteriserades av den genomgripande organisatoriska rekonstruktion av idrottsrörelsen, som RF:s bildande 1903 medförde och där amatörfrågan ingick som en viktig del. Det arv man hade att bemästra var en svårartad organisatorisk dualism som innefattade olika uppfattningar i amatörfrågan. RF-ledningen sysselsattes sedan kontinuerligt fram till 1914 med amatörreglerna. Det kan, menar författaren, förefalla självklart att amatörfrågan detaljreglerades men det fanns alternativ i form av den olympiska rörelsens pionjär, Pierre de Coubertin, som menade att amatörismen var ett sinnestillstånd, en moralisk förtroendefråga. Att ambitionen att reglementera blev så stark inom det nybildade RF kan därför ses som en seger för det restriktiva amatörideal som på 1890-talet kännetecknade den Göteborgsdominerande kretsen.

Var befann sig amatörfrågan inom spannet mellan restriktivitet och liberalisering i förhållande till föregående period? Det går inte, menar Karin Wikberg, att ge ett entydigt svar på grund av de splittrade och vildvuxna förhållanden som rådde före den organisatoriska rekonstruktionen 1903. Reglerna tog upp ungefär

samma punkter hela tiden. I den meningen rådde kontinuitet. Praktiken blev mer restriktiv eftersom hela tävlingsidrotten inom RF:s stora verksamhetsområde reglerades från amatörperspektivet. Ett liberalt inslag var dock de undantag som gjordes med hänsyn till behoven hos vissa specialförbund och andra särintressen. Inom opinionen fanns en tydligt restriktiv linje. Slutsatsen är att vid periodslutet hade professionalismen stigmatiserats. Amatöridealet framstod inte längre som "engelska sjukan" utan som det enda korrekta.

Vilka strategier valde då RF? Ja, mellan en fundamentalistisk innebärande att det snövita amatöridealet prioriterades och en maktstrategisk eller flexibel, som betydde att den organisatoriska sammanhållningen prioriterades, valde, menar författaren, RF utan tvivel den senare. I diskussionen om proffsutredningen i kapitel 4 tolkar hon den av RF initierade utredningen som en framstöt som var starkt situationsbunden, "en desperat åtgärd utan förutsättningar att förverkligas". Ändå hävdas att RF:s strategi formulerades tydligt; principfasthet och eftergifter på samma gång. Tyder inte hela situationen snarare på att RF inte hade någon strategi? Problemet med att skilja det som varit avsiktliga strategier från dem som är synliga för forskaren i ett efterhandsperspektiv blir här uppenbart. Över huvudtaget tycker jag att Karin Wikberg genom hela avhandlingen väljer att betrakta RF som en rationell aktör, som identifierat och tillvaratagit sina intressen, utan några som helst problem att tolka vad som är intressen och hur dessa skall prioriteras. Uppenbarligen betraktar författaren strategier som något som utformas genom ett enkelt beslutsfattande. Jag ställer mig tveksam till detta och menar att det hade varit bra om litet textutrymme ägnats åt att diskutera strategibegreppet.

Idrottsrörelsens situation i början av mellankrigstiden var långtifrån stabil. Bland annat ifrågasattes idrottsrörelsen av statsmakterna och i riksdagen formulerades ett stort missnöje gentemot tävlingsidrotten. Riksorganisatoriskt skedde en renodling. Vid mellankrigstidens slut var RF ensam ledare för den svenska idrottsrörelsen. Sett i ett större perspektiv kan man tala om en seger för den korporativa enhetsprincipen. Amatörfrågan skulle nu hanteras av ett enda sammanhållet organisationskomplex, nämligen RF. På 1930-talet kan man se konturerna av en integrering av idrottsrörelsen med det påbörjade folkhemsbygget.

Hur utvecklades amatörfrågan under mellankrigstiden utifrån begreppsparat restriktivitet-liberalisering? På reglementeringens område hände inte särskilt mycket. Praktiken visade prov på större förändring. Särskilt fotboll och friidrott slog in på en mer tillåtande väg. Detsamma kan sägas om pressopinionen. Sammantaget förändrades idrottens amatörism och en mer liberal inställning till professionalism kunde urskiljas. När det gällde amatörbegreppets innehåll smalnade det drastiskt. Tidigare hade samtliga fyra aspekter aktualiserats i beslut och praktik, nu blev det en fråga om pengar. Den moraliska aspekten saknades dock inte. Enskilda individuella exempel på bekännelser till gentlemanidealet förekom under periodens början, men de satte ingen djupare prägel.

1940-talets amatörärfst

1940-talets amatörproblematik kom helt att domineras av den så kallade "amatörärfsten", som drabbade friidrotten. Huvudsyftet med kapitlet är att visa hur idrottsrörelsen löste detta fall. Utgångspunkten för 1940-talets regelutveckling står att finna i de amatörbestämmelser som RF antog 1929–1930. På våren 1940 diskuterades amatörfrågan inom RFs överstyrelse. I diskussionen framkom uppfattningen att gällande bestämmelser var omoderna. Röster höjdes dock också för en mer restriktiv linje. Den stora amatörärfsten inleddes på våren 1944 och avslutades med de domar som avkunnades i mars 1946 som innebar att Arne Andersson, Gunder Hägg och Henry Kälarne fick livstids avstängning. Författaren menar att domsluten mer skall ses som en taktisk kompromiss än som en strikt tillämpning av gällande regler och anslutning till ett snö vitt amatörideal. Amatörärfsten visade dock att det fanns en klyfta inom idrottsrörelsen, vilket den interna oppositionen mot idrottsledningen visade. Det är också ett belegg för att amatöridealets sönderfall påbörjades underifrån.

Resultaten av opinionens ställningstagande till amatörärfsten karakteriseras som spretigt och delvis oklart. Borgerlig press uttryckte en restriktiv grundsyn medan arbetarpressen intog en liberalare attityd. Sammanfattningsvis menar Karin Wikberg, att utfallet av reglementeringen under 1940-talet skall tolkas som ett tecken på de sega strukturernas styrka. Den centralistiska linjen slogs fast genom bestämmelser antagna 1948. Den viktigaste förändringen var att ersättning för förlorad arbetsinkomst bejakades. Förändringen skall dock inte överdrivas eftersom nationella och internationella specialförbund kunde hindra varje öppning. Att idrotta för egen ekonomisk vinning var dock fortsättningsvis uteslutet. Som helhet präglades bestämmelserna mer av kontinuitet än av förändring. På ett formellt plan inträffade däremot en stor förändring då amatörbegreppet avskaffades officiellt, och med denna handling försökte man bidra till att desarmera amatörfrågan genom en förändring av terminologin. I sak var det fortfarande en amatörstadga. Amatörärfstens domar visade på stor spridning. Författaren menar att det här är uppenbart att den internationella idrottens värderingar påverkade i restriktiv riktning genom IAAF och IOK, med företrädare som Avery Brundage och Sigfrid Edström. Från idrottsjuridisk synpunkt är räfsten av stort intresse eftersom den involverade alla instanser och regelverk, aktiva som ledare.

Sammanfattningsvis menar Karin Wikberg, att opinionsläget inte hade förändrats i någon avgörande mening trots att det uttrycktes en ökad förståelse för professionalism. Regelverket visar enstaka tecken på liberalisering, exempelvis genom mildring och nyansering av straffskalorna. Praktiken beskrivs som en gigantisk men olaglig liberalisering inom friidrotten, där verkligheten tvingades retirera in i ett relativt restriktivt regelverk.

Perioden 1950–1967 karakteriseras som en "transportsträcka" sett från central RF-perspektiv fram till RF:s slutliga avveckling av amatörfrågan 1967. Ton-

givande idrottsledare riktade nu indirekt och direkt kritik mot gällande amatörbestämmelser och då främst mot den amatöridealism som IOK och IAAF företrädde. Ingen gjorde sig längre till tolk för den snövita amatörismen. Även pressopinionen ansåg att amatörbestämmelserna måste liberaliseras. Denna samstämmighet berodde på en mental strömkantring bland idrottsledarna, inte på en ökad liberalisering hos dagspressen, som till stor del stod långt från amatöridealismen redan på 1940-talet.

När Karin Wikberg analyserar amatörfrågan under 1900-talets första hälft konstaterar hon att det är kontinuiteten, de sega strukturerna, som är det kännetecknande. Vad man skall läsa in i detta konstaterande är bilden av de äldre tunga ledarna som försvarade det traditionella amatöridealet och det inflytande över organisationen som gjorde sig gällande genom dem. Det hade varit bra om detta hade utvecklats. Jag tror att en del av RF:s behandling av amatörfrågan kan förklaras genom att anknyta till teorier om hur samtiden formas av historien. RF:s första år och tiden därefter kan beskrivas som en period av institutionalisering. RF bildades och formades i det tidiga 1900-talets miljö. Dessa förhållanden, eller den tidsanda som då rådde, påverkade organisationens fortsatta liv. Sekelskiftets och tioalets idrottsliga gränser och intentioner kom till viss del att konserveras inom organisationen. De aktörer som var aktiva under RF:s inledande decennier, drivande personer som Sigfrid Edström, kom förmodligen att prägla organisationen och också sätta ramarna för den framtida utvecklingen. I analysen av tröghet hos organisationer ingår också antagandet att generationsskillnader leder till större öppenhet för förändringar. Efter andra världskriget förändrades den sociala sammansättningen i RF:s överstyrelse och kanske ligger här en del av förklaringen till att amatörbegreppet formellt avskaffades 1948?

Det är, menar jag, svårt att helt förstå RF:s behandling av amatörfrågan utan att sätta detta i relation till det omgivande samhället. Detta kunde ha gjorts tydligare. Här kan man peka på idrottens kris under hela 1920-talet och början av 1930-talet, då statsmakterna genom 1922 års statliga betänkande uttryckte sina farhågor om vart idrotten var på väg. Statsstöd till professionell idrott var otänkbart. I utredningen oroade man sig speciellt för vart fotbollen var på väg. Var det därför fotbollsförbundet därefter inte officiellt ansökte om att få rätt att betala ut ersättning för förlorad arbetsförtjänst? Under tiden före första världskriget, när idrottsrörelsen sökte statsanslag, försökte man för statsmakterna påvisa idrottens samhällsnytta, centrala var de sociala och fosterländska argumenten. Under mellankrigstiden var temat idrottsrörelsens förmåga att skapa kamratkänsla, kamratlig samvaro mellan människor från olika miljöer och skikt. På 1930-talet kan man, menar Karin W-L, se konturerna till en integrering av idrottsrörelsen med det påbörjade folkhemsbygget, men det var inte givet att den restriktiva hållningen, i linje med ett gammalt amatörideal, skulle hålla stånd mot kraven på en liberalisering i form av ökad öppenhet för professionella inslag. Så blev det inte

och möjligen kan förklaringen sökas i det faktum att den socialdemokratiska politiken inriktades mot att begränsa kommersialismens och individualismens inflytande över idrottsrörelsen. Karin Wikberg hävdar att amatöridealets avveckling skall förklaras med tävlingsidrottens inre dynamik. Det är möjligt att en del av förklaringen står att söka i idrottsrörelsens autonomi, men vid den tidpunkt avvecklingen skedde så inträffade också andra stora förändringar inom andra områden, såsom politikens och medias professionalisering och även ungdomskulturens kommersialisering. Möjligen kan dessa samtida processer bidra till att även förklara amatörismens avveckling inom idrotten.

Avslutning

Avhandlingen är välskriven och välstrukturerad. Bakgrundskapitlen 2 och 3 kunde dock ha skrivits ihop och kortats ner väsentligt. Nu dröjer det ända fram till sidan 94 innan den egentliga undersökningsdelen börjar, vilket tar ner intrycket av effektivitet. Mina invändningar gäller, som framgått, begrepp och begreppsanvändning som inte är helt tillfredsställande. Kontextualiseringen är också, menar jag, bristfällig. Relationerna mellan RF, samhället och amatörfrågan borde ha lyfts fram tydligare. Dessutom hade en analys av RF:s "stigberoende" förmodligen bidragit till en mer utvecklad analys av påståendet om "de sega strukturerna". Detta skall dock inte skymma det faktum att Karin Wikberg har skrivit en bra avhandling. Det är en uppslagsrik och ambitiöst upplagd studie över ett ämne inom idrottshistorisk forskning, som tidigare saknats men som nu tillförts viktig ny kunskap. Boken genomsyras dessutom av föredömlig vetenskaplig akribi i behandlingen av det omfattande källmaterialet.

Christer Ericsson *

* Fakultetsopponent.